

Metodološka komplementarnost sociologije i istorije u proučavanju demografskih procesa

Apstrakt

Pravilno i tačno interpretirani istorijski podaci kroz vrijeme prepoznatljivost su ozbiljnih naučnih istraživanja koja traže svoje sociološko objašnjenje i tumačenje. Neophodnost komplementarnosti sociologije i istorije u naučnoj misli uviđa se u različitim vremenskim periodima shodno naučnim strujanjima i tendencijama u ove dvije discipline. Predmeti sociologije i istorije su, dijelom, identični, ali su putevi kojima dolaze do saznanja različiti. Njihova povezanost vidljiva je u jedinstvu različitih saznanjanih ciljeva. Istorijska proučavanja zasnivaju se na konkretnom i individualnom, a sociološka na utvrđivanju opštih zakonitosti u istorijskim događanjima. Jedan od naučnih i stručnih fenomena koji se može proučavati uz značajan stepen disciplinarnosti sociologije i istorije je i problem demografskih pomjeranja, odnosno procesa. Razmatranje demografskih kretanja jednog ili različitih društvenih perioda spada u polje istorijske sociologije, koja se kao naučna disciplina konstituiše tokom poslednjih decenija XX vijeka. Demografski pokazatelji iskazani kroz statističku ili emipirijsku građu predstavljaju istorijsku evidenciju, a njihovo objašnjenje je predmet sociološke teorije. Demografske pojave i demografska kretanja imaju svoje istorijsko trajanje i istorijsko utemeljenje. Sociološka proučavanja demografskih kretanja, i kroz istoriju, a i u savremenom trenutku doprinose definisanju i utvrđivanju demografske strukture kao jedne od podstruktura društva. Iz tih razloga je pri proučavanju demografskih kretanja neophodna metodološka komplementarnost, kao i međusobno obostrano dopunjavanje sociologije i istorije.

Ključne riječi: Metodološka komplementarnost – Sociologija – Istorija – Demografski procesi – Popisi stanovništva.

---

¹ Sociolog, profesor univerziteta i naučni istraživač, e-mail: nismuk@gmail.com

Uvod

Proučavanja i ispitivanja demografskih procesa i karakteristika su neopohodnost za sve planove i strategije razvoja. Posebno mjesto u tumačenjima, komentarima i objašnjenjima imaju popisi stanovništva. Kroz statističko obrađivanje ne utvrđuje se samo kvantitet biološke supstance jednog društva, već i njen kvalitet. Različiti popisni rezultati su osnov za dublja i strateška promišljanja o razvoju društva i pravcima koje treba promovirati za njihovo (ne)prevazilaženje. U heterogenim sredinama, opterećenim konfliktnostima među različitostima, često su popisi stanovništva politički motivirani, od početka sprovođenja pa do obrade rezultata. Posljedica svega toga je kasnija manipulacija sa rezultatima popisa, pa i sa eventualnim demografskim strujanjima, koja nemaju gotovo ničeg zajedničkog sa političkim igrarijama. Ima sredina u južnoslovenskom ambijentu koje su bile izložene manipulativnim dešavanjima za vrijeme, u toku i poslije obavljenog terenskog statističkog popisnog procesa. Ali, prisutna je i situacija da i pored nastojanja, dosta teško se u većini slučajeva ostvaruje manipulativni naum putem demografskih pokazatelja. A kada tako nešto ne ide, posljedica su nova statistička prebrojavanja i novi troškovi za građane, državu i društvo. Da bi rezultati popisa ili drugih demografskih kretanja kroz vrijeme bili tačno i precizno prenijeti i interpretirani potrebna je metodološka komplementarnost sociologije i istorije, kao dvije discipline koje u osnovi izuzetno mnogo koriste demografske pokazatelje.

1. Ka istorijskoj sociologiji

Razmatranje demografskih kretanja je jedan od onih fenomena koji se može proučavati interdisciplinarno, uz sve teškoće koje proističu među naučnim disciplinama u određivanju i definisanju jedinstvenog teorijsko – pojmovnog aparata i izboru metodiskih postupaka. Postoji veliki stepen i saglasnost među različitim disciplinama, a naročito između sociologije i istorije u analizi i razmatranju demografskih pomjeranja i procesa. Tema je to i socioloških, i istorijskih, i ekonomskih, i pravnih, i etnoloških, i drugih disciplina. Analiza demografskih tokova društva, a naročito društvene mobilnosti ili demografskih činjenica kao elementa kvaliteta života predstavlja sociološku temu. Međutim, ako se demografska analiza vrši za pojedino razdoblje, jednog konkretnog društva, bilo da je riječ o tradicionalnom ili modernom, tada ona spada u domen istorijske sociologije kao discipline čiji je naziv konstruisan tokom posljednje dvije decenije XX vijeka. Demografska proučavanja su jedan od onih segmenata sociološke

nauke koji ukazuju zašto se sociolozi bave istorijom i koja omogućavaju da se upotpune metodološke i epistemološke nedoumice koje se javljaju i koje postoje prilikom korišćenja istorijske građe od strane sociologa. Iako se kao vremenski okvir čvršćeg ukorjenjivanja istorijske sociologije u naučna zbivanja uzima period od 70–tih godina XX vijeka, neki istoričari (Radovan Samardžić) ističu da je disciplinarno određenje istorijske sociologije započelo između dva rata i „da je Dušan J. Popović uveo predavanja iz istorijske sociologije“.² Istorijska sociologija utvrđuje zakonitosti razvoja jednog društva u određenom istorijskom periodu. U tome smislu se ostvaruje tijesna veza između sociologije i istorije, koja se ogleda u interdisciplinarnom pristupu proučavanja određenih problema. Interdisciplinarnost predmeta istraživanja mnogih društvenih nauka je savremena, moderna tendencija razvoja ovih disciplina i cjelokupne nauke. Mnogo što povezuje sociologiju i istoriju kao dvije komplementarne discipline. Sociologija se u proučavanju pojedinih tema koristi istorijskim pristupom, a istorija u objašnjenju određenih pojava primjenjuje sociološki pristup.

Zajedničko istoriji i sociologiji je to što je njihov predmet istraživanja ljudsko društvo. I to obje nauke proučavaju društveni totalitet, odnosno sve strane društvenog života. Metode kojima to postižu i istraživački zadatci u tome cilju su različiti, ali mogu da budu i komplementarni. Sociologija kao svoju svoju istraživačku metodu u ispitivanju istorijskih zbivanja primjenjuje uporedno istorijski metod kroz koji razmatra pojam i vrstu istorijskih izvora, kritičku analizu tih izvora, tumačenje smisla izvora, spoljnu i unutrašnju kritiku izvora i na osnovu svega toga izvodi istorijsku sintezu kao završni korak istorijskog proučavanja nekog društvenog fenomena. S druge strane istorija se koristi u svojim istraživanjima sociološkim metodama i tehnikama, a naročito sociološkim razultatima. Proučavanje istorijske prošlosti i istorijskih događaja je uslov za proučavanje razvoja. Sociologija se sve više oslanja na istorijske izvore i istoriografske rezultate u građenju svojih teorijskih i empirijskih stavova, dok se istorijska nauka služi pojmovima, terminima i rezultatima sociološke nauke. U takve zajedničke teme proučavanja spadaju i demografska pomjeranja i promjene izazvane njima. U sferu istorijske sociologije ulaze proučavanja demografskih činilaca, prirodnog priraštaja, društvene pokretivosti ili mobilnosti, kao i drugih demografskih pokazatelja.

Kada se govori o određenim demografskim kretanjima u istorijskom razdoblju treba imati u vidu da ih je sociološki i istorijski veoma teško izvesti i identifikovati. To se naročito odnosi na razdoblje akulturacije ili tzv. kompenzacionog perioda poslije nekih burnih istorijskih događanja, kao što su, recimo, ratovi i društvena dekonstrukcija. Tako, ako se razmatra proces demografskih zbivanja

² Radovan Samardžić, „Nauka u Beogradu (1918-1941)“, u: *Istorija Beograda*, Beograd: Prosveta, 1974. 320–366.

i pokretljivosti u južnoslovenskom društvu, u drugoj polovini XX vijeka, može se zapaziti da ga je sa istorijske strane dosta teško izvesti. Naročito je to teško postići sa mobilnošću. Nemogućnost pouzdanijeg zaključivanja o tokovima i smjerovima mobilnosti proističe iz nejasne izdiferenciranosti društvenih grupa koje se javljaju zbog:

- a) kulturnih, ekonomskih i istorijskih razlika između pojedinih južnoslovenskih ambijenata;
- b) prekinutog kontinuiteta društvene strukture prve Jugoslavije, prouzrokanog ratom 1941- 1945 godine;
- c) koncepta komandno – kontrolnog sistema koji je favorizovao pojedine privredne grane na račun drugih, pri čemu su društvene grane u favorizovanim privrednim granama imale veće materijalne prinadležnosti i zadovoljavale kvalitet života na višem nivou od društvenih grupa u nefavorizovanim djelatnostima;
- d) nepostojanja i nefunkcionisanja tržišta³

Otkrivanjem istorijskih zakonitosti demografskih promjena u određenim istorijskim razdobljima istorijska sociologija nastoji da „pruži objašnjenje događaja u prošlosti i predviđanja događaja u budućnosti otkrivanjem društvenih ili istorijskih zakona“⁴

2. Komplementarnost istorije i sociologije

Istorija je mnogo starija naučna disciplina nego sociologija. Da bi se pojavila sociologija bio je neophodan određen istorijski milje društvenih zbivanja institucija i odnosa. Tako, da se može reći da je istorija, u neku ruku, naučna pretpostavka pojave sociologije kao zasebne nauke. Sociologija je mogla da konstituiše svoj predmet proučavanja tek kada su sistematizovana istorijska iskustva i znanja o različitim istorijskim poznatim oblicima društva. Da bi konstituisala teorijski i empirijski aparat proučavanja države kao organizacije vlasti društva, sociologija je morala evidentirati naučnu i iskustvenu osnovu egzistencije i Sparte, i Atine, i Rima, i Egipta, i drugih starih država, već odavno nestalih sa društvene i istorijske pozornice.

Komplementarnost istorije i sociologije bila je prisutna u početnom razdoblju konstituisanja sociologije kao zasebne naučne discipline. Utemeljivači sociologije su se zalagali za upotpunjavanje saznanja o društvu putem istorij-

³ Slobodan Vuković, *Pokretljivost i struktura društva*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 1994. str.32.

⁴ Karl Popper, „Beda istorizma“, u: *Kritika kolektivismu*, urednik Vlado Gligorov, Beograd: Filip Višnjić, 1988. 168.

skih činjenica. U teorijskoj misli Ogista Konta i Karla Marksa ističe se nužnost jedinstvenog disciplinarnog pristupa proučavanja društva, pa Kont ističe da „sociološku metodu bitno određuje istorijski pristup društvenim pojavama“⁵.

Slično stanovište o komplementarnosti socioloških i istorijskih znanja može se sresti i kod Emila Drikema. On je čak i upotrebljavao termin „naučna istorija ili sociologija“. Dirkemovo zalaganje za jedinstvenost sociološkog i istorijskog pristupa izučavanja društva može se vidjeti i iz njegovog istupa u Francuskom filozofskom društvu, 1908 godine, gdje je reagovao na izlaganje jednog člana Društva povodom odnosa sociologije i istorije u naučno-istraživačkom polku. U kontekstu takvog dijaloga Dirkem ističe da „gospodin Senjobe suprotstavlja istoriju i sociologiju kao da su to dvije discipline koje koriste različite metode“.⁶ U svojim spisima Dirkem navodi da ne postoji ništa u njegovom sociološkom znanju „da je vrijedno toga imena što ne bi imalo istorijski karakter...Ne postoje dvije metode ili dva shvatanja koja su suprotstavljena. Ono što je istina za istoriju, bit će i za sociologiju“.⁷

Na komplementarnosti socioloških i istorijskih saznanja insistirali su i Maks Veber, Karl Manhajm i Rajt Mils. Od 20-ih do 60-ih godina XX vijeka mnogo manje se u sociologiji insistira na istorijskim saznanjima koja bi dopunila sociološko tumačenje društva. Tako, između 1925. i 1960. godine riječ istorija se ne pojavljuje čak ni jedanput u predmetnom registru „The American Sociological Review“, poznatom časopisu Američkog sociološkog društva. Uzrokovale su tome tadašnje tendencije u sociološkoj nauci po kojima sociologija treba da se bavi sadašnjošću, a istorija prošlošću. Predmeti ove dvije nauke gotovo su identični, ali su putevi kojima dolaze do saznanja različiti. U jedinstvu različitih saznanjnih ciljeva, ogleda se i njihova međusobna povezanost. Istorija proučava ono što je konkretno i individualno, a sociologija nastoji u istorijskim događanjima da otkrije ono što je opšte, što je izraz opštih zakonitosti.

U proučavanju društvenih pravilnosti sociologiji je neophodna pomoć istorije, isto kao što se istorija mora osloniti na sociologiju. Mnogi autori smatraju da ove dvije nauke treba da izgrade jedinstven pristup društvu kojim nadopunjuju jedna drugu. Tako Edvard Kar smatra da je moguće „izgraditi sintetički karakter pristupa društvu kroz svojevrсно jedinstvo tih dviju nauka“, pri čemu, kako dalje navodi „ukoliko sociologija postaje više istorija, a istorija više sociologija, utoliko je bolje za obje“.⁸ Ideja o sintetičkom jedinstvu sociologije i istorije

⁵ Auguste Comte, *Kurs pozitivne filozofije*, Nikšić: Univerzitetska riječ, 1980. str.30.

⁶ Robert N. Bellah, „Durkheim and History“, *The American Sociological Review* VI, No. 4. 1959. p. 21.

⁷ Ibid, p. 24.

⁸ Edward Hallett Carr, *What is History?*, London: Macmillan and Co, 1961. p.60.

susrijeće se i kod Lusjena Goldmana koji govori o utemeljenju nove naučne discipline koja bi se zvala istorijska sociologija ili sociološka istorija.⁹

Sociološki tekstovi koji za predmet proučavanja imaju istorijske teme tokom 70-ih i 80-ih godina XX vijeka objavljuju se u časopisima i drugim stručnim publikacijama u velikom broju. Početkom 90-ih godina dolazi do snažnog uspona istorijske sociologije. Tih godina iz štampe izlaze prvi vodiči kroz modernu istorijsku sociologiju¹⁰ (), a prema podjeli socioloških disciplina izvršenih u prestižnom časopisu „Contemporary Sociology“ kojeg izdaje American Sociological Association istorijska sociologija je svrstana u Drugu veliku grupaciju (Macrosociology, Social Change, Social Movements, World System, Comparative and Historical Sociology)¹¹.

Moguće je izvršiti tipologizaciju istraživanja koja spadaju u domen istorijske sociologije na:¹²

- 1) ispitivanja sociološke teorije u svijetlu istorijskih činjenica,
- 2) ispitivanja istorijskog fenomena u svijetlu sociološke teorije,
- 3) ispitivanja nekog sociološkog fenomena istraživanjem njegove istorije,
- 4) komparativno-istorijsko istraživanje nekog sociološkog fenomena,
- 5) studije o globalnim društvenim strukturama u vremenskoj dimenziji.

Proučavanje demografskih kretanja različitih društvenih perioda spada u polje istorijske sociologije jer demografski pokazatelji predstavljaju istorijsku evidenciju, a njihovo objašnjenje je u okviru sociološke teorije.

3. Proučavanje demografskih kretanja

Istorijske pojave je potrebno proučavati da bi se na osnovu njih analizirao razvoj. Demografski činioci koji se manifestuju u rastu stanovništva određenog, konkretnog društva veoma su važan faktor njegovog istorijskog razvoja, njegovog napredovanja ili propadanja. Prema Adolfu Kostu, bivšem predsjedniku Sociološkog društva u Parizu, porast stanovništva i njegova gustina glavni su faktor razvitka društva i socijalnih pojava. Kost ističe da „brojni porast članova jednog društva primarni je uzrok cjelokupne evolucije. Porast ujedinjenog stanovništva vodi porastu socijalne diferencijacije, podjeli rada i socijalnih sposobnosti, olakšavajući saobraćaj raznih djelova društva i omogućavajući bolju i snažniju

⁹ Lucien Goldmann, *Humanističke nauke i filozofija*, Beograd: Kultura, 1981. str.7.

¹⁰ Denis Smith, *The Rise of Historical Sociology*, Cambridge: Polity Press, 1991.

¹¹ Slobodan Antonić, *Izazovi istorijske sociologije*, Beograd: Institut za političke studije, 1995. str.47-48.

¹² Ibid, str. 49-52.

koordinaciju individualnih akcija, kao i sve tačnije i tačnije izražavanje jedinstva prirodnih zakona“.¹³

Razvitak proučavanja demografskih kretanja odvijao se tako što su se pojedini demografski činioци razvijali u krilu drugih nauka, a ne samo demografije. Zbog toga se prilikom tumačenja određenih demografskih momenata potrebno osloniti na objašnjenja drugih naučnih disciplina, u ovom slučaju sociologije i istorije. Demografska kretanja stanovništva, kao i pojedini demografski činioци, imaju svoj istorijski razvitak. Interesovanje sociologije za razvoj stanovništva i demografske činioce i kroz istoriju, a i danas je izuzetno značajno, budući da takva proučavanja doprinose utvrđivanju demografske strukture kao veoma važne podstrukture društva. Zbog toga je pri proučavanju demografskih kretanja neophodna komplementarnost ili obostrano dopunjavanje / ukrštanje sociologije i istorije.

4. Susret sociologije i istorije u proučavanju demografskih kretanja

Poslednjih godina XX vijeka, uporedo sa konstituisanjem istorijske sociologije, javlja se povećani interes za demografska kretanja od strane većine naučnih disciplina, pa samim time i sociologije i istorije. Dva su glavna razloga za povećano interesovanje sociologije i istorije u proučavanju demografskih kretanja. Prvi je taj što krajem XX vijeka u mnogim razvijenim zemljama, i u nekim područjima bivšeg jugoslovenskog društva, dolazi do smanjenja nataliteta i stope rasta stanovništva zbog čega se uporedno istorijskim putem proučavaju vrijednosti pomenutih parametara u ranijim istorijskim razdobljima. Drugi razlog je to što činioци demografskog kretanja utiču na kvalitet života, a u navedenom razdoblju se javlja i pojačano interesovanje za sociološko proučavanje ove dimenzije društvenog stratificiranja, za razliku od dotadašnjeg perioda kada je kvalitet zadovoljenja životnih potreba prvenstveno razmatran sa ekonomskog aspekta.

Područja na kojima se susreću sociologija i istorija u proučavanju demografskih kretanja su različita.

Prvo područje se tiče izvora podataka za demografska kretanja. Izvori podataka o kretanju populacije su popisi stanovništva. Popisi stanovništva u Bosni i Hercegovini za vrijeme uprave Austro – Ugarske monarhije obavljani su: 1879, 1885, 1895 i 1910. godine. Popisi stanovništva u Jugoslaviji (prvoj i drugoj) sprovedeni su: 1921, 1931, 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, i 1991. godine.

¹³ Citirano prema: Pitrim Sorokin, *Sociologija, savremeni pravci i teorije*, knjiga 1, Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1932. str.566.

Prvi popis poslije dekonstruktivnih događanja u Bosni i Hercegovini obavljen je od 01.do 15.oktobra 2013.godine. Svi ovi popisi predstavljaju istorijske izvore za proučavanje demografskih kretanja. Na osnovu konkretnih istorijskih pokazatelja sociologija će utvrditi opšte pravilnosti kretanja razvoja stanovništva i objasniti sociološke dimenzije demografskih činilaca u strukturi društva.

Drugo područje predstavljaju važni i određeni istorijski događaji koji su uticali na demografske promjene. Kada je u pitanju bosanskohercegovačko društvo izdvaja se pet bitnih istorijskih perioda, koji su uticali na demografska kretanja i to: prvi 1878-1921, drugi 1922-1948, treći 1949-1991, četvrti 1992 - 1995 i peti 1996 – 2013.godine. Događaji koji su ispunili navedene periode određivali su sudbinu bosanskohercegovačkog društva, pa su se samim time morali odraziti i na demografske promjene. Periodi imaju i svoje karakteristike. Svaki od njih obuhvata po tri istorodna elementa:

- 4.1. Vrijeme mira u kojem nije u svakom momentu bila uspostavljena društvena ravnoteža koja bi odgovarala vladajućim silama, već je u tome periodu bilo burnih društveno-političkih i ekonomskih događanja.
- 4.2. Vrijeme rata, ratnih razaranja i ratnih destrukcija.
- 4.3. Jednak broj poslijeratnih godina.

Najvažniji istorijski događaji koji su uticali na demografske promjene u bosanskohercegovačkom društvu tokom posljednjih 126 godina su:

- a1) Prvi period 1878-1921
  - Odlukom Berlinskog kongresa Bosna i Hercegovina se daje na upravu Austro-Ugarskoj monarhiji „kako bi sredila nesređeno stanje u njoj“
  - Balkanski ratovi
  - Prvi svjetski rat
  - Stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca kao prve države Južnih Slovena
- b1) Drugi period 1922-1948.
  - Politička i društvena zbivanja u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, a nakon toga i u Kraljevini Jugoslaviji
  - Ekonomski rast do 1929. godine
  - Ekonomska kriza od 1929. godine.
  - Podjela, rastakanje bosanskohercegovačkog društva između četiri banovine (Drinske, Vrbaske, Zetske i Primorske)
  - Drugi svjetski rat i uspostavljanje Federativne Narodne, pa potom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije
- c1) Treći period 1949-1991
  - Političke i društvene promjene u socijalističkoj Jugoslaviji
  - Intenziviranje ekonomske i tehnološke modernizacije zemlje

- Ubrzanje demografske tranzicije kada dolazi do izrazitijeg opadanja fertiliteta
- D1) Četvrti period 1992-1995.
  - Rat u Bosni i Hercegovini sa velikim razarajućim posledicama po stanovništvo.
  - Dejtonski sporazum i uspostava novog ustrojstva BiH
- E 1) Peti period 1996 – 2013.
  - Funkcionisanje države kroz dva entiteta i distrikt.
  - Prvi popis stanovništva u novoj BiH.

Komplementarnost sociologije i istorije u proučavanju demografskih promjena nameće se kao nužna, jer objašnjenje demografske tranzicije kao posledice (ne)preobražaja bosanskohercegovačkog društva ne može biti potpuno ukoliko se ne analiziraju demografska kretanja iz ranijeg(ih) istorijskog(ih) razdoblja. Specifičnosti istorijskog događanja kroz pet perioda su uticale na ispoljavanje i konstituisanje demografske strukture kao podstrukture društvene strukture u novijem vremenskom razdoblju.

Zaključak

Sociologija može objasniti određene demografske fenomene jedino ako analizira i tumači pojedina istorijska zbivanja i kretanja. Poznavanje mnoštva različitih situacija „koje samo istorija može da pruži“ je ne samo uslov objašnjenja demografskih kretanja „nego i uslov da se na adekvatan način sociološki razjasne“¹⁴. Aktuelno stanje demografskih pomjeranja rezultat je određenih prethodnih zbivanja i istorijskih promjena pa se s pravom može prihvatiti Milsova konstatacija po kojoj svaka sociologija koja je dostojna svoga imena je ujedno i istorijska sociologija.¹⁵

Sociologija proučava i objašnjava savremena demografska kretanja, pozivajući se na događanja iz bliže i dalje istorijske prošlosti primjenom uporedno istorijskih metoda. Međutim, i istorija sve više koristi sociološke postupke za utvrđivanje demografskih promjena, a naročito za ispitivanje društvene mobilnosti kao jednog od segmenata koji ukazuje na otvorenost, odnosno zatvorenost društva. Pri tome istorijska proučavanja demografskih pomjeranja se ne zasnivaju na gomilanju empirijskih i statističkih parametara o kretanju stanovništva, nego na uopštavajućim stavovima o određenom demografskom fenomenu. Pokazatelji o

¹⁴ Marija Bogdanović, *Metodološke studije*, Beograd: Institut za političke studije, 1993. 9.

¹⁵ Rajt Mils, *Sociološka imaginacija*, Beograd: Savremena škola, 1964. str. 164.

demografskim kretanjima koji su dobijeni putem socioloških metoda pomažu istoričarima i istoriji u objašnjenju istorijskih zbivanja.

Međusobno dopunjavanje sociologije i istorije u proučavanju demografskih promjena i procesa je nužno i zbog toga što su te promjene rezultat procesa koji su dugoročni. Ukoliko su demografska kretanja rezultat kratkoročnih procesa, onda su ona posljedica razornih istorijskih događanja. Sociološko-istorijska komplementarnost u demografskom smislu je poželjna i značajna i zbog toga što se mogu praviti poređenja na relaciji staro-novo društvo, stare-nove promjene sa čime se konstatuju i registruju promjene društvene strukture.

Literatura:

- Antonić, Slobodan. *Izazovi istorijske sociologije*. Beograd: Institut za političke studije. 1995.
- Bellah, Robert, N. „Durkheim and History“. *The American Sociological Review* VI, No 4(1959):21.
- Bogdanović, Marija. *Metodološke studije*. Beograd: Institut za političke studije. 1993.
- Comte, Auguste. *Kurs pozitivne filozofije*. Nikšić: Univerzitetska riječ. 1989.
- Goldmann, Lucien. *Humanističke nauke i filozofija*. Beograd: Kultura. 1981.
- Karr, Edward Hallett. *What is History?*. London: Macmillan and Co. 1961.
- Mils, Rajt. *Sociološka imaginacija*. Beograd: Savremena škola. 1964.
- Poper, Karl. „Beda istorizma“. u: *Kritika kolektivizma*. Beograd: Filip Višnjić, 1988.
- Samardžić, Radovan. „Nauka u Beogradu (1918-1941)“. u: *Istorija Beograda*, Beograd: Prosveta, 1974.
- Sorokin, Pitrim. *Sociologija, savremeni pravci i teorije*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona. 1932.
- Volerstin, Imanuel, i dr. *Kako otvoriti društvene nauke*. Podgorica: CID. 1997.
- Vukadinović, Srdjan. *Društveno grupisanje i pokretljivost*. Podgorica: CDI. 2000.
- Vuković, Slobodan. *Pokretljivost i struktura društva*. Beograd: IKSI. 1994.